

2025-02-04

Socialdepartementet
s.remissvar@regeringskansliet.se
kopia till s.sof@regeringskansliet.se
Diariennr S2024/02012

Remiss av promemorian En lag om insatser inom socialtjänsten till vårdnadshavare, barn och unga när samtycke saknas (LIV), DS 2024:30

Föreningen Sveriges socialchefer (FSS) har från Socialdepartementet fått remiss av ovanstående promemoria (DS 2024:30). Remissvaret ska ha kommit in till Socialdepartementet senast 17 mars 2025.

Om FSS

FSS är en partipolitiskt obunden förening som företräder cirka 400 socialchefer i landet. Utifrån vår profession och tillgänglig kunskap verkar vi för utveckling av den svenska välfärden.

Sammanfattning av utredningens innehåll och förslag

Det övergripande målet är att förebygga och förhindra att barn och unga involveras i kriminalitet. Lagstiftaren vill åstadkomma nya verktyg för socialtjänsten att skydda barn och unga och därmed bryta en negativ utveckling när vårdnadshavarna, barnet eller den unge inte samtycker till insatser i öppna former.

I uppdraget har ingått följande.

- föreslå en ordning som innebär att socialnämnder ska kunna besluta om öppna insatser till vårdnadshavare utan att vårdnadshavare har samtyckt till att ta emot insatserna,
- föreslå en ordning som innebär att socialnämnder ska kunna ställa krav på vårdnadshavare att vidta vissa åtgärder och i den delen inhämta kunskap och erfarenhet från den danska modellen med så kallade föräldraförelägganden,
- föreslå en ordning likt den som finns i Danmark med så kallade barn- och ungdomsförelägganden, det vill säga en eller flera föreskrifter som barnet eller den unge ska följa eller fullgöra och som kan bidra till att lösa barnets eller den unges situation,
- analysera och ta ställning till om det behövs fler förebyggande insatser för barn och unga som avslutar en vistelse på ett särskilt ungdomshem eller ett hem för vård och boende (HVB) och för barn och unga som vårdas i det egna hemmet med stöd av 3 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) exempelvis i form av föreskrifter om deltagande i öppenvårdsinsatser, förbud att använda alkohol eller droger,

- utreda, analysera och föreslå åtgärder som bedöms lämpliga och nödvändiga för att kontrollera efterlevnaden av beslut om insatser och krav till vårdnadshavare, barn och unga,
- analysera och föreslå en ordning som ger socialnämnder möjlighet att vid bristande efterlevnad kunna besluta om ekonomiska eller sociala konsekvenser,
- överväga om det finns ett behov av att införa en möjlighet för socialnämnder att kontrollera efterlevnaden av krav riktade mot barn och unga med hjälp av elektronisk övervakning och oavsett ställningstagande i fråga om behov lämna förslag på en sådan ordning,
- analysera och ta ställning till om vårdnadshavare ska kunna få tillfällig föräldrapenning och annan kostnadsersättning när de avstår från förvärvsarbete vid deltagande i öppna insatser som beslutats av en socialnämnd,
- analysera behovet av och lämna förslag på en ordning där socialnämnder ska kalla vårdnadshavare till ett samtal inom 24 timmar efter det att socialnämnden har fått kännedom om att vårdnadshavarens barn misstänks för brott.

FSS synpunkter på förslaget om insatser utan samtycke

Det finns mycket som tyder på att en stor andel av de vårdnadshavare som skulle behöva insatser från socialtjänsten inte får det på grund av bristande samtycke. FSS håller med om att det är mycket problematiskt. De nationella resultaten i NUSO visar också att socialtjänsten har svårt att nå de allra yngsta barnen och att vårdnadshavare tackar nej till insatser som socialtjänsten anser att de behöver.

Samhällsekonomiskt är det mycket svårt att se hur ett tvingande av att ta emot öppna insatser skulle vara effektivt och lösa problemet med avsaknad av samtycke. Allt förändringsarbete behöver utformas med både motivation och med samtycke som nyckelprincip. FSS analys av varför socialtjänsten i för stor utsträckning avslutar utredning utifrån att samtycke saknas, är att det tyvärr handlar om resurser och förutsättningar. När inflödet till socialtjänsten är stort och behoven större än resurserna finns inte möjligheten till den ihärdighet, uthållighet och det motivationsarbete som skulle behövas från socialtjänstens och andra viktiga samhällsinstansers sida. Att tro att tvång då är lösningen på detta är orealistiskt. Under de senaste decennierna har socialtjänsten, skola och psykiatri fått utstå hårda kostnadsbesparingar som snävat in socialtjänstens och andras möjligheter att göra just det som många företrädare för barns rätt, bland annat Maskrosbarn, efterfrågar – att samhället agerar. Samtidigt har samhällsutmaningarna ökat i form av gängkriminalitet, psykisk ohälsa och fler barn som inte klarar skolan.

FSS menar att den nya socialtjänstlagen som möjliggör tidiga och lätt tillgängliga insatser på ett nytt sätt, behöver goda och rätt förutsättningar att implementeras. Här finns mycket större möjligheter att verka för den positiva förändringskraft som ändrade beteenden behöver för att bli varaktiga. Socialtjänsten behöver reformeras och utvecklas för att uppfattas som tillräckligt relevant för människor i allmänhet men för vårdnadshavare i synnerhet på ett tidigt stadium. Detta behöver göras i samverkan med förskola, skola, BVC och alla de samhällsaktörer som i sitt uppdrag möter invånare brett. FSS anser att nya initiativ och resurser kopplade till detta i första hand ska prioriteras och att staten bör stimulera fler samverkansinitiativ kopplade till tidiga insatser i samverkan med andra aktörer. Detta innebär både ny lagstiftning och reglering av andra huvudmäns uppdrag samt tillskjutande av resurser utifrån ambitionshöjningen.

Förslagen i LIV är kopplade till det faktum att socialtjänsten idag är en reaktiv mottagare av problem, där första kontakten oftast är en anmälan. Redan i det förfarandet arbetar socialtjänsten i motstånd. Självklart är orosanmälningar en viktig del men vid sidan av detta bör en ny typ av socialtjänst utvecklas som handlar om att finnas ute i samhället, med andra aktörer där människor finns. Denna utveckling bör hellre stimuleras än ny lagstiftning som bygger på tvång.

Utredningen för även ett resonemang om att det mellantvång som redan finns i 22 § LVU sällan används och att man under ett långvarigt perspektiv har försökt både belysa problemet att den inte används samt höja kunskapen om hur man ska använda den. Detta har inte haft någon avsevärd effekt på användandet och är ett av motiven till att ta bort 22 § i LVU och ersätta den med LIV. LIV innehåller fler delar än 22 § LVU, till exempel föräldraföreläggande och vite. Utredningen pekar dock på att ur ett historiskt perspektiv till varför 22 § LVU inte används har just nya och bättre metoder för öppenvård och behandling lyfts fram som orsaker. Det torde vara likadant i det skifte med ny socialtjänstlag vi står inför. Ur ett historiskt perspektiv kommer det att bli svårt att följa utredningens resonemang om att en ny mellantvångslagstiftning ska ersätta en gammal som inte tillämpas i särskilt hög utsträckning.

FSS synpunkter på förslagen om föräldraföreläggande, barn- och ungdomsföreläggande och vite

FSS uppfattar att utgångspunkten för förslagen i LIV är att föräldrar *kan men inte vill*. Det är ett nytt synsätt som inte är förenligt med socialtjänstens logik som bygger på att människor i grunden *vill men inte kan* – och därför behöver samhällets stöd. FSS har förståelse för den frustration som finns i glappet mellan frivilliga insatser och tvång enligt LVU. Lösningen för att överbrygga glappet är enligt FSS mening inte att bygga in mer tvång i socialtjänstens arbete.

Enligt utredningen har både Norge och Danmark bestämmelser gällande föräldraförelägganden och ungdomsförelägganden men de används i mycket låg grad. En förklaring kan vara att hotet om dem i sig gör att det går att få till stånd önskat läge på "frivillig väg" så att de sällan behöver tillämpas. En annan kan vara att i bestämmelserna behöver socialtjänsten förhålla sig till vårdnadshavarnas psykiska hälsa och förmåga, vilket i sig gör att förutsättningarna för föräldrarna att klara av uppgiften/föreläggandet behöver finnas. I många fall saknas den förmågan. I resonemanget återfinns den svenska socialtjänstens grundsyn på människan att individer med olika typer av problem behöver stöd på grund av bristande förmåga snarare än vilja.

FSS anser att den svenska socialtjänsten fortsatt ska värna denna grundsyn som en vägledande princip i arbetet med utsatta barn och familjer. LVU som yttersta skydd för barn behöver finnas. Men att bygga in mer av en grundsyn som bygger på tron om att människor inte vill och därmed behöver tvingas försvårar socialtjänstens uppdrag. Det strider dessutom mot både kunskap och beprövad erfarenhet om förändringsprocesser och hur socialt arbete fungerar. Här ser FSS en stor risk att socialtjänstens uppdrag och arbete ses som och blir en stödfunktion till kriminalvårdens och polisens uppdrag, snarare än en egen profession där kunskap om det sociala arbetets praktik är vägledande för arbetssätt och metoder.

Synsättet om att människor kan men inte vill hänger ihop med resonemanget om vite. Detta synsätt bygger på en förenklad bild av socialtjänstens målgrupper. Mottagligheten eller följsamheten handlar oftare om att vårdnadshavare inte har rätt förutsättningar, förmåga, förståelse eller tilltro till samhällets stöd. Detta avhjälpas inte genom vitesförelägganden utan kräver andra metoder och arbetssätt.

Verktyg som i praktiken får låg användning behöver vägas mot de risker som de utgör. FSS anser att lärdomar och erfarenheter från både Norge och Danmark behöver analyseras ytterligare och vägas mot de risker som utredningen själv tar upp innan några konkreta lagförslag blir verklighet. Detta blir särskilt viktigt när ett paradigmskifte är på gång inom Sveriges socialtjänst utifrån nya socialtjänstlagen. Den lagstiftningen behöver implementeras utan konkurrens från andra, för att undvika målkonflikter. Dessutom ska arbetet inom socialtjänsten efter 1 juli 2025, enligt lag, vara kunskapsbaserat.

Elektronisk övervakning

FSS ser stora risker för stigmatisering vid elektronisk övervakning och vill framhålla det som utredningen själv konstaterar. Eftersom elektronisk övervakning i dag kan vara aktuellt för en person som har dömts för brott eller som bedömts riskera begå brott finns det en risk att såväl andra som den

övervakade själv kommer att uppfatta sig som kriminell. Stigmatiseringen kan leda till en attityd hos den övervakade vilken tar form av att framtiden är förutbestämd. Upplevelsen av att bli "stämplad" som kriminell kan i sig skapa ett kriminellt beteende. Om inte annat kan den elektroniska övervakningen stärka känslan av utanförskap. Att ha på sig den utrustning som krävs vid elektronisk övervakning kan också skapa en rädsla för att bli "dömd" av sin omgivning liksom en oro för att behöva förklara sig för omgivningen. En sådan rädsla och oro kan kännas särskilt tung att bära för ett barn eller ung person. Även dessa aspekter utgör nackdelar med elektronisk övervakning i det sammanhang som är aktuellt här.

FSS ser inte att eventuella positiva effekter skulle överväga ovan och att argumentet att lättare kunna säga nej till umgänge med andra med kriminell livsstil inte kan tillämpas på det sätt som utredningen kanske hoppas. Skulle det vara aktuellt finns i så fall redan en insikt och vilja att bryta med sitt umgänge och då skulle rekvisiten för insatserna utan samtycke falla. FSS anser att sammanblandningen med straff och kriminalvård här blir alltför stor och försvårar socialtjänstens arbete.

Insatser utan samtycke till barn och unga som avslutar insats på HVB eller LVU

Socialtjänstens biståndsbedömda insatser handlar i stort om att få till ett socialt förändringsarbete i familjen och för den unge. Det i sin tur bygger på tillit, förtroende, delaktighet och motivation. Att tvinga barn och unga att ta del av biståndsbedömda insatser eller att utföra vissa uppgifter, riskerar att få ingen eller motsatt effekt, när det inte finns någon inre drivkraft och vilja till förändring. Är oron fortsatt väldigt stor för den unge behöver LVU istället fortsatt övervägas. FSS avstyrker förslaget.

Tillfällig föräldrapenning och annan kostnadsersättning

FSS ser positivt på förslaget i LIV om att kunna ge tillfällig föräldrapenning till vårdnadshavare för att till exempel kunna delta i familjebehandling och andra rekommenderade insatser. Det ökar möjligheten för att vårdnadshavare som idag tackar nej till biståndsbedömda insatser från socialtjänsten, på grund av att de inte har förutsättningar att delta på arbetstid, kommer kunna tacka ja i framtiden. Enligt förslaget ska möjligheten att få tillfällig föräldrapenning även gälla för insatser inom SoL. FSS anser att detta är ett bra förslag som bör tillämpas oavsett hur det blir med LIV.

Uppföljning och orossamtal

FSS kan inte utläsa ur förslagen hur socialtjänsten ska kontrollera och följa upp insatser som görs inom andra myndigheters område, till exempel skolgång eller deltagande i fritidsaktiviteter. Det skulle innebära en omfattande administrativ börda där FSS anser att resurserna är felanvända.

Att socialtjänsten ska agera skyndsamt vid både orosanmälan och när unga begår brott är alltid prioriterat. En 24-timmarsregel kan komma att bli alltför instrumentell, då det kan vara viktigare att rätt person träffar familjen/den unge än att det sker inom 24 timmar. Finns det en socialsekreterare som känner och kan ärendet sedan tidigare torde detta vara en viktig aspekt, snarare än att till exempel en för familjen okänd socialjour träffar dem. FSS anser därför att förslaget inte ska tillstyrkas.

Utredningens egna bedömningar om risker och möjligheter

Utredningen har ett kapitel som handlar om att utreda fördelar, nackdelar och risker med förslagen som finns i utredningen. FSS ser positivt på att utredningen fått i uppdrag att belysa detta. Dock anser FSS att det utredningen själv kommit fram till gällande riskerna bör vara vägledande för att avstyrka förslagen. Det handlar bland annat om ökade risker för att samarbetet med enskilda och tilliten till socialtjänsten försvagas. Att barn försätts i lojalitetskonflikt och att det finns en ökad risk för psykiskt och fysiskt våld för de barn det gäller är en annan risk. En tredje är risken att förenkla bakomliggande och komplexa problem till varför barn och unga har normbrytande beteenden.

I den barnhearing med Maskrosbarn som utredningen genomfört framgår att en del barn anser att socialtjänsten ska kunna tvinga föräldrar till olika typer av insatser. FSS har förståelse för detta och instämmer i att socialtjänsten behöver bli bättre på att se och höra barns perspektiv. Utan att på något vis förminska detta perspektiv anser inte FSS att insatser utan samtycke är en framkomlig väg att gå. Istället behöver socialtjänsten utvecklas och reformeras, finnas tillgänglig för barn och unga på platser där de finns, så att det går att skapa relation och få snabb hjälp samt fortsätta att arbeta motiverande utifrån rätt resurssättning och metoder.

Begreppet Förebyggande

FSS anser att det är problematiskt att begreppet "förebyggande" används i kontexter för det sociala arbetet som innehåller tvång. I sak kan en tvångsåtgärd verka förebyggande i syfte att en allvarlig problematik inte ska eskalera och riskera liv och hälsa. FSS anser att bilden av socialtjänstens förebyggande uppdrag ska fredas från insatser om tvång. Ett förebyggande socialt arbete kan aldrig innehålla tvångsåtgärder utan bygger på tidigt relationsskapande innan en problematik uppstår eller i ett tidigt skede av en problematisk utveckling. I de sammanhang som LIV föreslås användas, är den sociala problematiken oftast befäst, med till exempel skolfrånvaro, kriminell livsstil eller droganvändning. Att orden här blandas samman med kriminalvårdens bild av förebyggande (som återfall i brott) är mycket olycklig för det sociala arbetet och påverkar människors syn på vad ett socialt förebyggande arbete är. I förlängningen försvårar det socialtjänstens möjligheter att de facto bygga relationer tidigt med både personer och grupper som skulle behöva det eftersom socialtjänstens förebyggande arbete kan komma att förknippas med just tvång och straff.

Kontraproduktivt i förhållande till nya SOL

I den nya socialtjänstlagen framhålls vikten av att de insatser som socialtjänsten ger ska vara byggda på vetenskap och beprövad erfarenhet. Förslagen i LIV saknar vetenskapligt stöd för att de ska ha en brottsförebyggande effekt. Det är orimligt att ny lagstiftning som presenteras på socialtjänstens område, i ljuset av de nya krav som finns i SoL om att de ska vara just kunskapsbaserade, inte är det.

En av målsättningarna i nya SoL är att socialtjänsten ska arbeta förebyggande. Det förebyggande sociala arbetet bygger på att skapa relation och förtroende. Om socialtjänsten skulle använda mer tvingande verktyg riskerar detta att försvåra uppdraget. Om den nationella retoriken runt det förebyggande uppdraget dessutom innefattar tvingande åtgärder blir socialtjänstens arbete ännu mer motsägelsefullt. FSS ser stora risker med att tilliten till socialtjänsten urholkas ytterligare. Detta i sin tur gör att människor som skulle behöva insatser tidigt inte söker hjälp eller att socialtjänsten har svårt att motivera till insatser.

Detta behöver socialtjänsten för att kunna arbeta brottsförebyggande

- Nya samarbeten med övriga samhällsaktörer för att vara ett attraktivt och relevant val för förändring, stöd och motivation. Nya samarbeten behöver stimuleras av staten för att påverka andra samhällsaktörers uppdrag och initiativ.
- Adekvat resurssättning så att det uppsökande, ihärdiga och ihållande motivationsarbetet kan göras i den utsträckning som behövs. FSS anser inte att socialtjänsten har de förutsättningarna idag och har inte heller haft det under lång tid.
- Socialstyrelsen har presenterat ett kunskapsstöd med rekommendationer avseende insatser till barn och unga för att motverka normbrytande beteende och hindra återfall i brott. En del av de insatser som Socialstyrelsen rekommenderar är dock inte tillgängliga i Sverige eller tillhandahålls genom licens från privata aktörer. Det är önskvärt med en nationell statlig aktör som ansvarar för att de rekommenderade insatserna tillgängliggörs genom implementering och utbildning i de kommuner där behoven finns och uppstår.

- Tillitsbygge och rimliga förväntningar. Desinformationskampanjen gentemot socialtjänsten är ett samhällsproblem som behöver hanteras på strukturell nivå. För att socialtjänsten ska lyckas vara ett relevant alternativ för människor som vill ha stöd och hjälp med sina sociala problem får socialtjänsten inte ses som ett hot, utan en möjlighet. En viktig aspekt är att hålla isär straff och social hjälp. Det bör dock också framhållas att även vid användande av rekommenderade, evidensbaserade arbetssätt och hög tillit till sociala insatser måste det finnas en rimlig förväntansbild på vilka resultat socialtjänsten kan nå med en svår målgrupp. Att förebygga brott och att unga människor dras in i kriminalitet har en mångfacetterad lösning i både individuella, systemiska och strukturella aspekter där socialtjänsten är en av många aktörer.

Ekonomiska konsekvenser

FSS anser att de ekonomiska konsekvenserna av att införa LIV inte är tillräckligt utredda.

För Föreningen Sveriges socialchefer

Monica Persson
Ordförande

Föreningen Sveriges socialchefer är en partipolitiskt obunden förening som verkar för utveckling av den svenska välfärden. Vi bedriver påverkansarbete inom socialpolitiska frågor och arrangerar den årliga konferensen Socialchefsdagarna.